

Amr SHATORY
Káhira, Egypt

Problémy překládání egyptologických termínů z arabštiny do češtiny

V souvislosti s překládáním egyptologických termínů z arabštiny do češtiny, jsem se ujasnil, že česká terminologie zažila v poslední době velký rozvoj ve všech oblastech. Mne zajímá především oblast turistického ruchu; ta se začala rozvíjet především po pádu totalitního režimu. Češi předtím měli jen velmi omezenou možnost cestovat. Od 90. let začali Češi cestovat po světě, poznávat jiné země a seznamovat se s jinými civilizacemi a kulturami. Jednou z těchto zemí, po které Češi toužili, byl Egypt, protože každý Čech se od dětství učí o starověkém Egyptě a o egyptské civilizaci. V České republice vychází celá řada knih, studií a publikací o egyptských památkách, aby čeští turisté měli k dispozici průvodce, které jim pomohou vytvořit si představu o Egyptě a o tom, co tam na ně mohlo čekat. Díky tomu dnes existuje téměř pro každý arabský termín, týkající se egyptských památek, český překlad.

Vzhledem k tomu, že nejen znám hodně lidí, kteří pracují v oblasti turistického ruchu, ale mnohé průvodce jsem vyškolil, všiml jsem si, že jim dělá potíže překládání některých termínů z arabštiny do češtiny. Ten, kdo překládá tyto termíny, musí v první řadě správně rozumět jejich významům v arabštině. Při jejich překladu do češtiny se ocitá před dalším problémem, totiž že český posluchač jim také nerozumí, protože jsou pro něj nové a nezvyklé. Proto musí být překladatel schopen česky podat jednoduché vysvětlení těchto termínů. A to je možné jen v případě, že překladatel zvládá nejenom oba jazyky, ale zná také dobře obě kultury.

Výsledkem mého dlouholetého zájmu o tuto problematiku je několik následujících poznatků, které musí překladatel brát v úvahu, aby byl jeho překlad srozumitelný a obsahově správný:

1. Některé termíny se mohou překládat do češtiny bez vysvětlení, protože jsou pro českého posluchače známé a obvyklé, např.: *bůh*, *bohyně*, *socha*, *sousoší*, *chrám*, *mumifikace*, *mumie*, *sloup* atd.
2. Pro některé termíny stačí jenom uvádět jejich mezinárodní ekvivalent nebo jednoduché nikoliv podobné vysvětlení, např.: *pylon* (průčelí chrámu), *lotos* (lotosový květ), *papyrus* (papír, který se vyrábí z papyrusové rostliny), *hieroglyfy* (staroegyptské písmo), *sarkofág* (kamenná rakev), *Ramesseum* (chrám Ramsese II.), *sloupová síň* (sál, kde jsou sloupy) atd.
3. Některé termíny musí překladatel podrobně vysvětlovat, ale nejdříve musí on sám vědět, co znamenají, např.: *údolní chrám* – chrám, který ležel v údolí přímo u koryta Nilu a v kterém probíhala mumifikace zemřelého; *zádušní chrám* – chrám, který ležel hned u hrobky nebo u pyramidy a probíhaly v něm obřady před uložením mumie do pohřební komory. Platí to také pro následující termíny: *obelisk*, *nedokončený obelisk*, *vzestupná cesta*, *rosetská deska*, *kletba faraónů*, *kartuše* atd.
4. Další problém, který musí překladatel řešit, je problém rodu. Je samozřejmé, že některá slova mají v arabštině rod mužský, mají v češtině rod ženský a naopak, např. slova *židle*, *knihy*, *tužka*, *liška*, *myš* atd. mají v arabštině rod mužský a slova, např. *stůl*, *strom*, *sešit*, *pokoj*, *koberce* atd. mají v arabštině rod ženský. Někdy je rozdíl v rodu nezvyklý a proti logice, např. slovo *SFINGA*, to je v češtině ženského rodu, ale v arabštině rodu mužského. Když překladatel nebo průvodce vysvětluje českému posluchači, že sfinga má v arabštině rod mužský a jmenuje se *Abú Hawl* neboli *Otec hrůzy* a že tato socha má rysy faraóna Chefrena, který nechal postavit druhou pyramidu, před kterou se sfinga nachází, posluchač se diví, proč má tedy v češtině ženský rod? Překladatel nebo průvodce mu musí vysvětlit, že je to slovo řeckého původu (*sfinx*), které se dostalo z řečtiny do češtiny. Toto slovo mělo v řečtině ženský rod, protože staří Řekové

měli bohyni, která byla považována za bohyni pravdy a byla zobrazována v podobě okřídlené ženy se lvím tělem. Staří Řekové spojovali egyptskou sfingu s tímto mýtem o bohyni pravdy a od té doby má slovo *sfinga* ženský rod.

5. V češtině někdy používáme několik překladů pro jeden arabský termín, např. *salaiat narmar*, je to v četině buď *Narmarova deska* nebo *Narmarova paleta* nebo *Naramarova stéla*; *markib aš-šams*: *sluneční bárka* nebo *sluneční loď*; *kors aš-šams*: *sluneční kotouč* nebo *sluneční disk* atd.
6. Dále si všimneme toho, že čeština dává přednost stručnému vyjadřování, a proto, to co vyjadřujeme v arabštině více slovy, vyjadřuje se v češtině pouze jedním slovem, např.: *timthál muzdawaž* ‘sousoší’, *timthal dachm* ‘kolos’, *kods al-akdas* ‘svatostánek’, *awany kanobija* ‘kanily’, *hagar geery* ‘vápenec’, *jukadim al-karabín* ‘obětovat’, *korsy al-arš* ‘trůn’ atd.
7. Někdy se setkáváme i s tím, že český překlad je přesnější než původní arabský termín. Např. český termín: *Alej sfing* vyjadřuje přesněji skutečnost než arabský termín: *tarik al-kibaš – alej beranů*. Alej sfing má dvě části, první část se nachází před luxorským chrámem a tvoří ji sfingy s lidskými hlavami a druhá se nachází před karnackým chrámem a tvoří ji sfingy s beraními hlavami. Čeština proto používá dva termíny: *alej sfing s lidskými hlavami* a *alej sfing s beraními hlavami*, kdežto arabština používá jen jeden termín: *tarik al-kibaš (alej beranů)* pro obě části aleje.

Také pro arabské termíny: *ad-dawla al-kadima*, *ad-dawla al-wusta*, *ad-dawla al-haditha* se v češtině používá vystižnější označení: *stará říše*, *střední říše* a *nová říše*, neboť arabské slovo *ad-dawla* znamená ‘stát’, což by nebyl vhodný překlad. Rovněž používání termínu *dynastie (první dynastie, druhá dynastie* atd.) je vystižnější než doslovný překlad arabského slova *usra – rodina*, protože je zde míněna královská rodina. Arabština také používá slovo *timthál* ‘socha’ bez ohledu na to, jestli se jedná o velkou sochu nebo malou sošku, kdežto čeština používá různé přesnější termíny pro objasnění rozdílu mezi malými soškami a gigantickými

sochami, např. v arabštině se říká *timthálaj Memnon – Memnonovy sochy* (tj. 18-metrové sochy v Luxoru) avšak čeština zde používá termín *Memnonovy kolosy*, což je podstatně přesnější, protože slovo *kolos* správně vyjadřuje, že se jedná o obrovskou sochu. To platí také pro další termíny, např. *tabút* ‘rakev’ nebo ‘sarkofág’. V arabštině se používá jen slovo *tabút*, ať je to rakev nebo sarkofág, ale čeština tyto dva termíny rozlišuje, je-li *tabút chašabí* (doslova *dřevěná rakev*) používá se v češtině jenom slovo *rakev* a je-li to *tabút hagari* (doslova *kamenná rakev*), používá se v češtině slovo *sarkofág*.

8. Některé termíny ponechává čeština (tak jak byly uvedeny) v staroegyptském jazyce, protože začaly být známé nejenom mezi odborníky, ale také mezi laickou veřejností, např.: *anch* ‘klíč života’, *was* ‘železo’, *džet*, *ka* ‘duše’. V některých knihách se uvádí jenom, že jde o amulety, např. *Amulety anch, džet a was se často vyskytují společně a symbolizují život, stabilitu a moc*.
9. V českém překladu některých arabských termínů nechybí ani používání obrazného vyjadřování jako výraz obdivu a lásky k egyptským památkám, např.: místo termínu *karnacký chrám* se občas používá *monumentální komplex*, místo *velká sloupová síň v Karnaku* *sloupový les* a místo *Memnonovy kolosy zpívající kámen* nebo *gigantické sochy* atd.
10. Někdy při překládání egyptologických termínů do češtiny dochází ke komickým situacím, např. když překládáme termín *al-bakara Hathor – kráva Hathor* ‘bohyně tance, hudby a lásky’, zjistíme, že se český posluchač diví použití slova *kráva* a vyvolává to na jeho tváři úsměv, protože slovo *kráva* je v češtině jedna z nejhorších nadávek pro ženu. Stejně tak se setkáme s opačnou situací, když překládáme termín *al-labua Sachmet – lvice Sachmet* ‘bohyně – ochránkyně před nemocemi’. Pro českého posluchače je normální, když řekneme, že žena je lvice, dokonce to považuje za chválu, ale v arabském prostředí je to úplně jinak a zní to skoro stejně jako použití slova *kráva* v češtině a možná ještě hůř.

11. Některé egyptské termíny se běžně používají i mezi Čechy přeneseně, např.: *sfinga*, *mumie*, *hieroglyfy*, *faraónská pomsta* atd.:

- *mlčet jako sfinga* ‘nemluvit’,
- *vyschlý jako mumie* ‘moc hubený’,
- *hieroglyfy na receptu* ‘nečitelný’,
- *dostat faraónskou pomstu* ‘mít průjem’.

Překladatel působící v oblasti turistického ruchu musí brát v úvahu, že český turista je vzdělaný člověk a že většina Čechů má značné znalosti o egyptských památkách. Je tedy nutné, aby byl na setkání dobře připraven a neimprovizoval.

Na závěr bych chtěl konstatovat, že pokud má být překladatel egyptologických termínů ve své práci úspěšný, musí:

- a) ovládat dobře oba jazyky,
- b) znát obě kultury,
- c) pochopit, co znamená každý termín a neuvádět jenom jeho doslovný překlad,
- d) mít bohatou slovní zásobu.

Literatura

Ali M. S., *Al-Mathaf Al-Masri* (egyptské muzeum), Káhira 1999.

Shatury A., *Arabsko-český, česko-arabský turistický slovník*, Káhira 2006.

Verner M., *Pyramidy – tajemství minulosti*, Academia, Praha, 1997.

Summary

Author is dealing with the problem of translation from Arabic to Czech. He's concentrating on translating terminology from range of egyptology. Author emphasizes that translator should not only translate but also explain some translated words. In this case he should have good knowledge of both languages and both cultures. One of translation problems is difference of grammatical gender between Arabic and Czech, for example *Abú Hawl* – masculine gender, *sfinga* – feminine gender.